

PRINOSI GRADI SREDNJOVJEKOVNOG LATINITETA

(capanna, casale, curia, homo, domus, rusticus, sella, villa, villanus)

Dr Josip Lučić

Istraživanje srednjovjekovne povijesti, osobito iz područja ekonomskih i društvenih odnosa, često puta je otežano zbog srednjovjekovne terminologije. Nije moguće uvijek jednostavno dati nekoj latinskoj imenici ili izrazu njihovo klasično značenje, jer u srednjem vijeku jedan klasični oblik može imati drugačiji sadržaj. Srednjovjekovni latinitet je svakidašnji, naučni i diplomatski jezik mnogih naroda koji nisu bili porijeklom Romani. Zbog toga su u taj jezik ušli različiti refleksi i devijacije prilagođene novim ekonomskim, društvenim i etničkim prilikama. Potrebno je stoga za određeni srednjovjekovni latinski termin naći odgovarajući sadržaj, odnosno značenje. Značenja pojedinih srednjovjekovnih izraza mogu biti mnogostruka, pa je nužno pogoditi i odrediti ono pravo značenje koje odgovara datoj situaciji, ekonomsko-društvenoj kategoriji, vremenu, teritoriju i sl. Ovdje ćemo iznijeti pribilježenu građu iz dubrovačkog arhiva — koja ne mora biti potpuna — a odnosi se na ovih devet srednjovjekovnih latinskih izraza: villanus, rusticus, homo, domus, capanna, sella, curia, villa, casale. Građa je sabrana iz dokumenata koji potječu iz kraja XIII st. do polovice XIV st., a dubrovačke je provenijencije. Naime, istražujući agrarne odnose u oklici Dubrovnika za razdoblje do pol. XIV st. pribilježio sam građu koja se odnosi na navedene pojmove. Te bilješke, u stvari građu, objelodanjujem s nadom da će doprinijeti boljem razjašnjenju tih pojmova.

U literaturi i rječnicima srednjovjekovnog latiniteta obratila se pažnja, iako ne uvijek potpuna, značenju ovih izraza. Prema D. Rolleru, istraživaču agrarno-proizvodnih odnosa u dubrovačkoj republici od XII—XV st., »villanus« u početku XIV st. je isto što i »rusticus«. Rustici su pak stanovnici područja, a ne nosioci neke određene vrste agrarnih odnosa. Do sredine XIV st. »villani« su polovnici, u XIV st. se tako nazivaju kmetovi i koloni, dok su u XV st. to kmetovi. Izraz »homo«, prema Rolleru, do pol. XIV st. ne označuje kmeta. Tek otada ima značenje — kmet. Inače mu taj izraz može značiti i stvarni sadržaj — čovjeka.¹ Izraz »casalis« prema istraživanju i tumačenju Ž. Muljačića, ima dva značenja: 1) trošna kuća, gradilište i sl., — 2) zaselak, skup kuća. Kaže da je prvi izraz domaći, autohton, drugi pak recentan import »koji su unijeli notari, došljaci

¹ D. Roller, Agrarno-proizvodni odnosi na području dubrovačke republike od XIII do XV stoljeća, Zagreb, 1955, str. 108, 110, 118 i d. — kratica: Roller.

iz Italije, gdje latinski termin *casalis*, odnosno njegovi talijanski refleksi, imaju gotovo bez izuzetka za Dubrovnik novo značenje »zaselak« (za što u klasičnoj latinštini postoje termini *vicus*, *pagus*)«. U dubrovačkom Statutu, tumači dalje Muljačić, *casale*, samo ponekad znači »(ruševna) zgrada«, dok u objavljenim zbirkama dokumenata refleksi od *casalis* znače čas jedno, čas drugo. Od kraja XVII st. »casale« znači isključivo »selo«, »zaselak«. Refleksi od »villa« ponajčešće mu znače »selo«, ali i »poljsko dobro s kućom«.²

Budući da se navedeni nazivi susreću i u drugim dokumentima, ne samo dubrovačkim, ne vlada jednodušno mišljenje o njihovu značenju. Navest ćemo nekoliko definicija.

Prema »Glossarium mediae latinitatis« (ur. M. Kostrenčić), *casale* = selo, zaselak, naselje, dok »curia« između ostalog znači atrium, dvorište. Naprotiv prema Zl. Herkovu »curia« = mansio, sessio, selište (Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske I, sub voce). Villani su »servi della gleba« kako misli Pertile,³ odnosno ljudi koji »in villis commorantur« ali se razlikuju od »servis« kako definira Du Cange,⁴ odnosno prema Bartalu »erant servi, qui villae seu glebae adscripti«,⁵ za V. Novaka oni su slobodni seljaci, dok su za I. Beuca villani = kmetovi⁶. B. Grafenauer pak piše da su villani očito slobodni sloj, koji se označuju kao »prebivalci vasi, vaščani«. Međutim, ističe, dok se ne riješi pitanje rastvaranja slobodnog seoskog stanovništva u vremenu dizanja velikaša, problem villana »ni moguće imeti za popolnoma rešenega«.⁷ »Rustici« su slobodni ljudi kako tvrdi Coulanges,⁸ odnosno prema Pertileu, seljaci koji obrađuju zemlju drugoga ili vlastitu;⁹ ili su to, kako definira Du Cange, »coloni glebae adscripticii«.¹⁰ »Villa« označuje, osobito na Zapadu, selo, pojedinačno naselje (Dorf — Einzelsiedlung).¹¹ Prema »Lexicon totius latinitatis (ab Aegidio Forcellini) Patavii MCMXXXX« *capanna* = tugurium, parva et vilis domus. Tugurium casula est, quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui. Hanc rustici capannam vocant, quod unum tantum capiat. Capanna je dakle koliba u vinogradu koja služi kao zaštita čuvarima vinograda. *Casalis*, e = ad casas pertinens in re Agraria. Casalia sunt fines, limites vel rigores, qui casas, hoc est agros et fundos finiunt. Casalis est terminus in casali positus. To su u stvari gospodarske zgrade u polju koje okružuju imanja. *Rusticus*, i = contadino, villano, forese, homo ruri degens et in opere rustico occupatus. On je dakle seljak, osoba koja se bavi seljačkim poslovima i živi van grada. *Villa* = est domus extra urbem,

² Zarko Muljačić, Dalmatske studije I (casalis), Radovi I, razdio lingvističko-filološki (1), 1959/1960, Filozofski fakultet Zadar, Zadar 1960, str. 85–97.

³ A. Pertile, Storia del diritto italiano II, 40.

⁴ Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, s. v. villanus.

⁵ Bartal, Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae, s. v. villanus.

⁶ V. Novak — P. Skok, Supetarski kartular, Zagreb 1952, str. 40, s prikazom definicija o tom pitanju do tog vremena. P. Skok u istom djelu na str. 289. smatra da je villanus = kmet. — Dr I. Beuc, Statut zadarske komune iz 1305. godine. Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, II, 1954, str. 567.

⁷ B. Grafenauer, Zgodnjefevdalna družbena struktura jugoslovenskih narodov i njen postanek, Zgodovinski časopis, XIV, 1960, str. 85–86. Tu je navedena i najnovija literatura o tom pitanju.

⁸ Coulanges F. Recherches sur quelques problèmes d'histoire — Le colonat romain, Paris, 1885, str. 31.

⁹ A. Pertile, n. dj. 167.

¹⁰ Du Cange, n. dj. sub voce: rusticus.

¹¹ V. Bruppacher, Zur Geschichte der Siedlungsbezeichnungen im Galloromanischen I, Vox romanica 20/2, 1961, str. 110 i dalje.

in agro, agri colendi et fructuum colligendorum aut etiam habitationis causa constituta. Villa bi dakle bila kuća u polju, koja može služiti za stanovanje, a isto tako može biti i hambar, odnosno klet. *Villanus*, i = ad villam pertinens, rusticus. To bi bio seljak.

Uzevši u obzir navedene definicije pretrest ćemo dokumente dubrovačkog arhiva, osobito one koji se odnose na njegovo neposredno kopno, poljoprivredno područje. Vidjet ćemo u čemu će se sadržaj i definicije navedenih izraza slagati a u čemu razlikovati od dubrovačkih dokumenata. Mora se istaknuti da se neće moći uvijek dati jedna opća valjana definicija pojedinog termina. Radije ću donijeti skup raznih podataka iz kojih će se izvući stanovit zaključak. To je zbog toga što se sadržaj pojedinih pojmova mijenja tokom vremena zajedno sa društvenim razvojem koji ne poznaje statike.

VILLANUS. Označuje stanovnika vangradskog područja, seljaka. Npr. »*Omnes villani illius contrate*« moraju dva dana popravljati putove (1302),¹² »*omnes villani . . . et homines de Ragusio*« koji su za vrijeme rata pobjegli moraju se vratiti u Dubrovnik (1301),¹³ »*minatus villanis de Juncheto*« (1285).¹⁴

Redovito villanus jest zemljoradnički zakupnik, bilo na dio, ali većinom na polovicu prinosa ploda. »*Et si aliquis villanus habens vineas ad laborandum ad medietatem, aut ad partem*« (1359),¹⁵ — »*in Malfo li vilani chon carta de noder*« (1348),¹⁶ — »*Maria fillia de Iuancho de Sargo*« oporučuje 1348. »*che se dea apasnar per meço a villani*«,¹⁷ — »*Maroe de Juncheto, villanus monasterii s. Bartholomei*« prodaje 1355. vino iz vinograda koji drži od rečenog samostana.¹⁸

Često se spominje da villani pripadaju nekom čovjeku. Npr. »*Ratchus villanus domini archiepiscopi in Breno*« prijavljuje 15. 7. 1284. da mu je spaljena kuća i da je oštećen za 100 i više perpera.¹⁹ Petrus de Rosso dao je 1355. »*ad pascendum villanis suis in Bielem . . . 27 cauros*«. ²⁰ Martolus de Tudisio prijavljuje 19. 12. 1334. da je »*suo villano nomine Bratan*« ukradena stoka;²¹ — Marin de Stanoe deto Bradus, dao je 1348. »*a pascar a Sorota Macoseuich meo vilano bestie minude 70 et una vacha, uno bo, uno mullo et busi 7 de mele*«. ²²

Villanus katkad označuje jednostavno obrađivača zemlje. Drago de Picinego oporučuje 2. 7. 1297. »*item dentur ypp. unum illis vilanis qui consueverant laborare vineam meam de Juncheto*«. ²³

¹² MR I, 5 — Sve signature su iz dubrovačkog arhiva. Zbog štednje u prostoru ovako sam kratko pojedine arhivske serije i objelodanjenu građu upotrebili u ovom prilogu: DC = Div. canc., — DN = Div. not., — VC = Vend. canc., — LP = Lamenti politici, — Ap = Aptagi., — Test. = Testamenta, — Test. 1348 = Testamenta Blagog djela 1348.

Objelodanjenu građu kratko sam: MR = Monumenta ragusina I–V., — Statut = V. Bogišić — C. Jireček, Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anni 1272, MH-JSM IX, — Crem. Spisi = Cremona, Spisi dubrovačke kancelarije I, Zagreb, 1951. — SCD = Smičiklas, Codex diplomaticus. — LOR = Liber omnium reformationum.

¹³ MR V, 11

¹⁴ DC 2,74

¹⁵ MR III, 18

¹⁶ Test. 1348, 126'

¹⁷ Test. 5, 122'

¹⁸ DC 12,113' i niz drugih primjera. Test. 1348,341, Test. 4, 391 itd.

¹⁹ DC 2,111' — Primjer ukazuje da je villanus mogao imati vlastitu kuću vrijednu preko 100 perpera.

²⁰ DC 11,20'

²¹ DC 11,101

²² Test. 1348, 43,148 i dalje

²³ Test. 2,34

Neki se put villani poistovećuje s »rustici«. Npr. »Villani Orsatii de Bodaca... rustici Orsatii de Bodaça« (1362),²⁴ ali nisu isto što i homo, jer 1. 2. 1350. Chaldich Cepergnich dela Cragna... »vult esse vilanum et hominem« Marini de Gethaldo.²⁵

Mogli bismo zaključiti da je villanus: stanovnik vangradskog, dakle agrarnog područja — seljak kao takav — zemljoradnik — polovnik i uopće poljoprivredni zakupnik — može pripadati nekom zemljovlasniku u smislu da kod njega radi — poistovećuje se neki put s »rustici«, ali nije isto što i »homo«.

RUSTICUS. »Rustici« su stanovnici dubrovačkog teritorija, kotara, distrikta. Npr. »quod rusticus districtualis Ragussi, tam Astariae quam ysularum« ne moraju plaćati carinu na žito koje su sami proizveli za vlastitu upotrebu,²⁶ »rustici de Breno et Juncheti et Graussio« moraju 1319. raditi oko putova,²⁷ »rustici de Raçato« dužni su bili 24. 4. 1327. don P. de Mauressa dva perpera,²⁸ »rustici seu districtuales« imaju dobiti žito od svojih gospodara (patronus) dodijeljeno od općine 1326.²⁹

Obično je »rusticus« polovnik u poljoprivredi. Petrus de Lossa uzima pod novčani zakup 11. 1. 1316. vinograd lokrumskog samostana u Šumetu za 5 perpera godišnje i ima davati »omnes angaridias sicut alii rustici dicti monasterii«,³⁰ Vita filius quondam Marini de Vitagna ostavlja 27. 6. 1343. zemlju u Zatonu crkvi sv. Stjepana i lokrumskom samostanu »et omnes iste vinee mee, terre et rustici« ne smiju se otuđiti »donec mundus fuerit«.³¹

Katkad »rusticus« označuje i slobodnog seljaka koji pored vlastite zemlje obrađuje i tuđu na dio. Bilo je naime 21. 9. 1357. odlučeno ispitati »quantum vini habureunt rustici hoc anno in vineis eorum et in illis quas laborant ad partem«.³²

Budući da su 9. 12. 1359. bili izabrani »officiales supra laboreria rusticorum«, a ti su »officiales« nadgledavali u stvari radove najamnih zemljoradničkih radnika, težaka (laboratorum); to znači da se rusticus koji put izjednačuje i poistovećuje sa laborator.³³

»Rusticus« mogao je konačno biti i kmet. U kmetskom ugovoru sklopljenom 10. 1. 1355. Stepoe et Liuboe Bratanouich obavezuju se raditi »per octo septimanas sine precio« u vinogradu Mathe de Ribiça »et quilibet dictorum rusticorum« dužan je dati »duo ensenia«, za uzvrat dobit će 2 solda zemlje i vinograda i vrta.³⁴

»Rustici« mogu dakle biti: stanovnici vangradskog teritorija, distrikta, kotara; obično označuju zakupnike u agraru, bilo kao novčane zakupnike, bilo naturalne na polovicu ili dio ploda; mogu biti slobodni seljaci sa vlastitom zemljom — težaci, tj. najamni poljoprivredni radnici; napokon neki od njih mogli su biti i kmetovi.

Riječ HOMO ima u pregledanim dokumentima razna značenja.

Homo označuje čovjeka kao takvog »et illi homines qui vadunt per mare cum barca ad tollendum ligna...«³⁵

²⁴ MR III, 310, 311 — LOR 139 ²⁵ DC 16.159

²⁷ MR V, 191

²⁸ Test. 3.31

²⁶ MR I, 162

²⁹ MR V, 191 — Podatak upućuje da je rusticus bio »vezan« uz svog »patronus«.

³⁰ DN 2.64

³¹ Test. 3.72 — DC 19.121 — MR III, 227 itd. i drugdje.

³² MR II, 193

³³ MR III, 19

³⁴ DN 7.82'

³⁵ Statut I, 12

— stanovnika određenog područja »homines de Grausio«,³⁶ »homines cuppe de Vergato«,³⁷ »homines Ragusii«³⁸ itd.

— podanika, »Miladinus homo domine imperatricis Bulgarorum«,³⁹ »homines juppani Tuerdici«.⁴⁰

— homo jednog čovjeka mogao je biti agrarni zakupnik kod drugog. »Radoe homo Nicifori de Schimusiça« uzima 31. 10. 1305. na polovicu vinograd u Rijeci od Junius f. q. Nicole de Ceria,⁴¹ »Dobrecta, homo Blasii de Sorento« uzima 21. 11. 1305. vinograd u Rijeci, 1/3 njemu, a 2/3 vlasniku,⁴² »Vlaco de Brenno, homo Margariti de Crusi« prodaje 17. 6. 1313. nekom Milanu, uz pristanak zemljovlasnika Damjana Oprache »totam suam partem de vino vinee dicti Damiani, quam ipse tenet a dicto Damiano«.⁴³

— težaka (laboratorem). Knez je 13. 7. 1341. naredio »Drasoe Dobrecich et Brachi, homini Vite de Vitano, laboratoribus vinee de Binçola« da moraju plodove dati drugome, a ne vlasniku,⁴⁴ »Obrat Syratçhouich Verça . . . vult esse hominem Pale de Resti ad standum et habitandum in vinea ipsius de Grausio . . . et ipse Pale teneatur sibi solvere sicut aliis laboratoribus solueret quando laborabit (16. 5. 1351).«⁴⁵

— vlasnika vinograda. »Radoslauus, homo Bone de Gundola«, prodaje 11. 8. 1329. »uuvas vinee sue posite a sancto Felice in Grausio«,⁴⁶ ili, »Çareç, homo domini archiepiscopi de Celapec« obavezuje se 19. 6. 1326. dati »Antonio tintori . . . quinquia XX de vinea sua de Juncheto«.⁴⁷

Homo može označivati čovjeka koji:

— posjeduje »suum casale«. »Radosta, homo Bonosclau de Crossi« tuži 11. 5. 1306. da »in suo casali abstulerunt unam bestiam valentem gross. VIII«.⁴⁸

— čuvara vinograda (pudar). »Misco de Desiça, homo Marini de Vilano« prihvaća »de custodiendo vineam« 15. 5. 1306. za plaću ypp. III et parum unum de calçariis de grossis III«.⁴⁹

Homo:

— posjeduje stanovita »sua bona«. Spomenuti »Careç homo archiepiscopi in Celapecho . . . promittit 8. 1. 1314. super se et omnia sua bona« sačuvati jednog čovjeka neoštećenog.⁵⁰

— prodaje svoju stoku. »Stanen Posilouich et Georgius frater eius, homines Clime de Dersa« prodaju 10. 10. 1333. Stanisse Çorghe »unum suum bovem« za 5 perera.⁵¹

— prodaje gnoj. »Milgostus Miltenich de Chiuço, homo Niffichi de Galloço« prodaje 7. 10. 1347. god. 160 vreća gnoja.⁵²

— vlastitu stoku daje drugom na ispašu. »Beroe molinarius de Molinis, homo Giue de Teduisio« daje 4. 2. 1335. »in socium . . . Mileç filio Radoslavi Bobot de Polića . . . 20 bestias et 3 vacchas secundum usum Ragusii«.⁵³

³⁶ DC 9,202

³⁹ DN 6,134

⁴² DC 4,34

⁴⁴ DC 13,21

⁴⁷ DC 7,3

⁵⁰ DC 5,99

⁵² DC 15,39, — drugi »homo« prodaje 100 vreća (DC 15,64'), slično 50 vreća (DC 18,63)

⁵³ DC 12,37

³⁷ DC 14,162'

⁴⁰ DC 2,32 itd

⁴³ DC 5,62 itd.

⁴⁵ DC 12,322

⁴⁸ DC 4,81'

⁵¹ DC 10,93

³⁸ SCD XIII, 520

⁴¹ DC 4,26'

⁴⁶ DC 9,83' i slično DC 11,108, 112'

⁴⁹ DC 4,93 i dalje, — DC 4,100'

— kupuje kućicu. »Junius de Zauleco, Dracoh Andreas de Drincas« prodaju 18. 6. 1306. »unam eorum capanam positam in terris s. Stephani de la Goriça Obratcho, homini Benedicti de Gondula... pro grossis quatuor«. ⁵⁴

— kupuje stoku. »Bogunus Machoeuich de Breno, homo Martoli de Scarich« kupuje 31. 8. 1341. od Milana Radetića iz Konavala »duas vachas magnas et unum bovem... et duas mançonos parvos pro ypp. XII, ⁵⁵ »Chiudelinus de Breno, homo Martoli de Teduisio« kupio je 16. 12. 1324. »somerium« za 20 groša. ⁵⁶

— uzima tuđu stoku na polovicu i sl. »Drasoe Dobricich de Malfo, homo Vite de Babalio« uzima 11. 10. 1303. od »Elie d'Usina... quatuor pecudes inter quas sunt sex caure« na 4 godine na »medietas totius fetus«, ⁵⁷ ili, Milun Dragostich de Pollice, homo de Dobre de Sorco« prima 20. 10. 1334. »in socium« od »Radogna Utolonich, VIII boves, et VI vaccas et XX bestias minutas et XII buscios de mele et unam cunitam«, ⁵⁸ ili, »Bogauec Obranouwich de Breno, homo Marini de Binçola« i braća mu primili su od rečenog Marina »bestias minutas XL, vachas IIII, et mançolos IIII... ad pascendum«. ⁵⁹

— bavi se raznim granama privrede. Npr. mlinarstvom. »Miloe molinarius, homo Marini de Mence i Beroe molinarius, homo Martoli de Teduisio de Molinis« uzimaju 16. 1. 1334. »ad naulum« na 1 god. od G. de Teduisio »eius barcam cum omnibus suis corredis« za 14 perpera, ⁶⁰ — pravljjenjem kreč a. »Medos Milenouich de Vergato, homo Pasque de Goce« obećao je 1. 5. 1355. dovesti Bogoju Baiouich »in portu Ragusii duas calcinas de calcina«, ⁶¹ — ribarenjem. »Daboe Voychich, homo Vale de Batalo« uzima 25. 2. 1348. od don Tripe »unam ladiam fornitam omnibus arganis oportunis ad piscandum«, dobit (lucrum) pripada 2/3 Daboju, ⁶² — pomorstvom. »Milien de Losiça, homo Petri de Ribiča« uzeo je 4. 7. 1342. »a Mirna uxoris Micoe unam gondulam precii et extimationis upp. XII minus grossos III cum remis duobus cum qua ipse Milien debet navigare et debet dare medietatem lucri eidem Mirne«, ⁶³ ili, »Bogoe Cergna, homo Nixe de Saracha« obavezao se 26. 10. 1354. za 15 perpera »conducere... cum barca sua calcinariam unam de Malfo Ragusium«, ⁶⁴ — ulazi u razne privredne trgovačke pothvate. »Clappe de Prođano, homo Nichiphori de Umbula i Michoe de Chissa socius suus« imaju dati Marino de Bincola XL ypp. »in parte et in toto ad meliorem tenentem«. ⁶⁵

— može neka svoja prava predati drugima. »Liubanus, homo Nichi de Scaricho de Breno... refutat 30. 11. 1351. in manibus Stanislauae uxoris Gradoe Sichnich de Tribigna omne jus quod ipse habet vel habere posse in hereditate Calie uxoris Jurgi«. ⁶⁶

— naslijediti. »Stanislaua uxor de Citronien« oporučuje 1. 8. 1359. da »Nicoe Tuerdenouich, homo Mare de Scocilcha« dobije »capita bestiaminis XIII, et capita parua VIII et vachas duas«. ⁶⁷

⁵⁴ DC 4,105

⁵⁷ DC 10,93

⁶⁰ DC 10,125

⁶³ DC 13,102'

⁶⁶ DC 17,10

⁵⁵ DC 13,31'

⁵⁸ DC 10,125

⁶¹ DC 12,86

⁶⁴ DC 18,38

⁶⁷ Test. 4,44'

⁵⁶ DN 4,72

⁵⁹ DC 15,48 itd. — DN 5,159, — DN 6,83

⁶² DC 15,94

⁶⁵ DC 4,41'

— davati prćiju. »Radoslauus, homo dompni Marini de Čamagno« obećaje 14. 10. 1347. dati svom zetu 20 perpera »pro perchiuo« svoje kćeri.⁶⁸

— primiti prćiju. »Negoe Čimbig de Vergato, homo Johannis de Sorento« oćituje 19. 10. 1332. da je primio perchiuum svoje žene 20 perpera.⁶⁹

— jamćiti. »Priboe, homo Petri de Rossini de Belien« i drugovi prijavljuju se 2. 6. 1336. kao jamci i »probos pagatores«,⁷⁰ »Godienus de Breno, homo Nicolice« isplatio je »pro plečario Bogdille gross. XVIII«. ⁷¹

— svjedoćiti. »Bratoluipus, homo dompni Rossini, productus (7. 5. 1280) testis in dicta questione, iuravit de veritate dicenda«. ⁷²

— stavljati prigovor prigodom kupoprodaja. »Dobrota, homo Pasque de Grade, dimisit (27. 7. 1280) suum procuratorem Nichiforum de Ragnana, presentem ad petendum vineam et domum Marchete et ad placitum et omnia faciendum que ipse posset facere, si presens esset«. ⁷³

— biti tužen. »Vidos, homo Nichole de Gherman de Breno« tuži 27. 5. 1336. Radostu »hominem Pasque de Saruba de Breno, Bratum eius fratrem, hominem de Vitomir« da su ga opljaćkali. ⁷⁴

— tužiti vlastelina. »Peruoslauus Obradouich de Umbra, homo Misce de Dersa coram domino comite suo sacramento denunciat et accusat (6. 4. 1313) Bose de Vitagna, quod ad portam de Pile eum percussit in brachio cum uno lapide«. Poslije sudske procedure »Bose condempnatus ypp. VI«. ⁷⁵

— »homines« mogu biti i »villani«. »Neuoe, Vlacoe et Primil, Milos filius Bogoe, omnes predicti de Pasquich, homines et villani archiepiscopatus« obavezuju se 8. 12. 1347. da će obraćivati vinograd. ⁷⁶

— na imanjima nadbiskupa i lokrumskog samostana potpadali su u slućaju manjih prekršaja pod jurisdikciju nadbiskupa, odnosno opata. ⁷⁷

— obićno stanuju u »casale« na imanjima zemljovlasnika. Matheus de Petragna izjavljuje 18. 10. 1326. da mu se vinograd i zemlja graniće s juga »casali meorum hominum«. ⁷⁸

Homo ima i stanovitih drugih prava:

— njegove se izjave uzimaju u obzir u pogledu granica državnog teritorija. ⁷⁹

— dolazi na stanak. »Medos, homo Pasque de Goce de Vergato« ima stanak na Brgatu sa Berislavom Milloseuich de Tribigna (15. 9. 1333). ⁸⁰

— zastupa svoje drugove. »Ceperna, homo Thome de Dersa de Umbola, pro se et aliis sociis presentavit se (7. 5. 1325) comite occasione unius pasture facte in vinea«. ⁸¹

— za njemu nanesenu štetu svi odgovaraju. Neka je šteta bila nanesena »Mergano, homini dompni Climenti de caulis et dampnum etiam illatum illo de Bonda« odgovaraju »homines de Grauosio« 26. 1. 1320. ⁸²

⁶⁸ DC 15,41'

⁷¹ DC 13,114

⁷⁴ DC 11,66 — podatak

⁷⁵ LP 1,44

⁷⁸ DN 5,136

⁸¹ DN 7,101

⁶⁹ Ap. 2,163'

⁷² Cremošnik, Spisi, 227

⁷⁶ DC 15,65 ukazuje da se »homines« mogu tužiti međusobno.

⁷⁹ MR III, 304

⁸² DN 3,231

⁷⁰ DC 12,231

⁷³ Crem. Spisi, 322

⁷⁷ Statut I, 20,21

⁸⁰ DC 10,104

— on je vojnik-mornar. »Lucharne calegarius« ... se obligat (31. 5. 1354) Miloslavo Crabre, homini Čiue de Sorento de eundo pro ipso in galea ... pro ypp. VIII.«⁸³

— može biti ladanjski knez. »Stanchus, homo uxoris Gauxeli, factus fuit (2. 1. 1302) comes in Grauosio usque Pasqua, sine salario, cum medietate bannorum«. Tako isto »Radin, homo Marini de Vitagna factus est (2. 1. 1302) comes in Malfo et de Poliče«. ⁸⁴

Upoznavši što sve može biti i raditi »homo« preostaje saznati kako se to postaje.

»Homo« daje izjavu da želi biti »čovjek« određenog gospodara. »Obrat Syratçhouich Verça facit manifestum quod ipse vult et contentatus ... ab hodie in antea esse hominem Pale de Resti ... in perpetuum 16. 5. 1351«, ⁸⁵ ili, »Caldich Çepergnich de la Cragna facit manifestum quod vult et contestatus esse villanum et hominem Marini de Getaldo 1. 2. 1350«, ⁸⁶ ili, Give de Tudisio dao je 14. 9. 1355. nekim ljudima »pro dono unum soldum terre pro orto et etiam domum dedi eis ubi habitent, pro quibus ipsi tenentur esse homines mei perpetuo«. ⁸⁷

Budući da netko na taj način ugovorom postaje »čovjek« drugoga, taj ga često zastupa i brani. Nichiforus de Ranena zastupa i traži odštetu 28. 1. 1306. u ime »Grupsse de Çonçheto, homine suo« kojeg je istukao i okrao Dobrota de Uscople. ⁸⁸

Homo se mogao osloboditi svog položaja dopuštanjem gospodara. Npr. Pasqua quondam Mathei de Mence tuži svog »homo« Radich Miltenich de Dobrone riječima: »Tu es homo meus, quare reliquisti possessiones meas sine mea licentia?« Radich je odgovorio: »Verum est quod fui tuus homo, set tu dedisti michi licentiam et sic modo non sum homo tuus«. Pasqua učini repliku: »Non est sic, ego nunquam dedi tibi licentiam«. Knez paklevši Paska presudio je »quod ipse Radich sit et esse debeat homo dicti Pasque«. ⁸⁹

Da su se pojedinci oslobadali svog stanja kao »homo«, dokaz je npr. »Boliedruc, homo qui fuit Geruasii de Rossino 19. 12. 1278«. ⁹⁰

Jedan gospodar mogao je imati i do 6 »homines«. »Mence di ser Piero di Mence« navodi 20. 3. 1363. kao »homo mio di Breno ... Rados, Milos, Bogauçe in lana, Radin, Juunçe, Juben«. ⁹¹

»Homo« dakle (isključivši značenje stanovnika, podanika i čovjeka kao takvog) postaje se obično ugovorom i može se osloboditi tog položaja bilo voljom gospodara, bilo vjerojatno istekom ugovora ili smrću gospodarevom. Redovito radi kod vlastelina ili crkvene osobe ili ekonomski jačeg od sebe. Smije se baviti raznim granama privrede (težak, zakupnik, stočar, obrtnik, trgovac, pomorac, ribar, mlinar i sl), ima stanovita osobna prava: ženiti se, biti tužen, držati stanak, oporučiti, naslijediti, posjedovati dobra, svjedočiti, jamčiti itd., spada pod mobilizaciju kao vojnik, sudjeluje u upravi ladanjskog područja kao knez i tako vrši dužnosti koje su po pravilu pripadale vlasteli kao vladajućoj klasi (samo tu dužnost

⁸³ DC 18,18 — homo je mogao ići umjesto drugog na galiju. Stepoe Drussceuich de Umbola, homo Thome de Dersa ... se obligavit Radoste Stepanouich de Breno de eundo pro eo super galeis custodire culfi ... pro eo duobus mensibus ... et hoc pro ypp. VII et gros. V^o. (DN 4,36)

⁸⁴ MR V, 17

⁸⁷ DC 7,101

⁹⁰ Črem. Spisi, 28,35

⁸⁵ DC 12,322

⁸⁸ DC 4,55^o

⁹¹ Test. 5,294-5

⁸⁶ DC 16,159

⁸⁹ DN 8,95

homines vrše jedinou poč. XIV st., dalje ne). Uza sve to ne smije bez dopuštenja napustiti gospodara. Dužan je najprije raditi na gospodarevu imanju, a potom smije otići obavljati poslove kod drugih. On radi određene poslove kod svog gospodara čiji je on »suo« ili »mio«; on je njegova osoba koja mu je pri ruci za neke poslove u agraru, obrtu ili drugim pothvatima. On je više manje osigurana, »vezana« radna snaga koja se doduše obično plaća, ali homo ima stanovita ograničenja obzirom na slobodnu upotrebu svoje radne snage. Zbog toga je djelomično zavisan od svog gospodara. Uživa gospodarevu zaštitu. Porijeklom je bez sumnje od slobodnog čovjeka. Položaj i pojavu »hominum« vezao bih uz nestajanje oslobođenika u Dubrovniku u XIII i XIV st. Oslobođenik »libertitius« proizlazio je od serva (servus) i imao je stanovite obaveze, sve do prvih unuka, prema svom bivšem gospodaru čiji je bio servus. Libertitius je bio dužan bivšeg gospodara voziti za vrijeme berbe, nositi mu oružje u ratu, pratiti ga na putu, brinuti se za njega ako je zarobljen. Bivši gospodar može zahtijevati da najprije radi na njegovom imanju »ad precium«, posluživati u kući prigodom svadbi i sl. Ako libertitius ne bi ovo izvršavao, mogao je biti vraćen u ropstvo i biti šiban.⁹² Upravo jer položaj »hominum« izjednačujem s »libertitiis« u tome što su obavezni da rade na imanju bivšeg gospodara, pri čemu taj zahtijeva prioritet, mogao bi se stvoriti zaključak da su »homines« u stvari zamijenili oslobođenike koji su u toku XIII i XIV st. nestajali u vršenju nekih dužnosti kod zemljovlasnika ili drugih ekonomski jačih osoba. Položaj »hominum« bio je bolji od »libertitiorum« jer su homines bili porijeklom od slobodnih ljudi. Otuda njihova veća sloboda u privrednom i osobnom djelovanju. Homo je bio vezan uz gospodara obavezama ugovora, a ne osobnim odnosima. Po našem mišljenju gospodar je imao manje prava nad »suo homine«, nego starorimski patron nad svojim klijentom.

Sad ćemo iznijeti podatke o nekretninama koje su u vezi s obrađivačima i obrađivanjem zemlje. Orađivači zemlje stanovali su obično na imanjima, gospodarskim zgradama, zaseocima i selima. U izvorima različito se naziva mjesto njihovog boravišta i stanovanja.

DOMUS. Domus je kuća za stanovanje. Često je puta sastavni dio imanja. Npr. Maroe de Gondola prodaje 26. 8. 1354. »vineam et terram, ortum, domos et casale cum omnibus suis juribus et pertinenciis«,⁹³ ili, Maroe de Goce kupuje 20. 4. 1352. »possessio . . . vinee et terre et orti cum domo et curia«. ⁹⁴ Takvu domus treba razlikovati od »domus« kućne zadruge, npr. »domus Grupsich«. ⁹⁵ Neki put se u Dubrovniku kao »domus« označuju i iskopana rupa u koju se sade dinje i lubenice (ali i kaulin) »tres domus de piponis«, — »deguastate domus melenum et piponum« (1306).^{95a}

CAPANNA. Capanna = kućica u vinogradu ili polju, može služiti za stalni ili sezonski boravak. Npr. G. de Menachis tuži se 7. 11. 1334. da mu je »missa in terra et dissipata una campana«,⁹⁶ »capana que est in vinea«,⁹⁷ »in quadam possessione, capana et orto et terris pro curia«,⁹⁸ »de combustionibus capannarum«. ⁹⁹

⁹² Statut VI, 47

⁹³ VC 1,103'

⁹⁵ MR III, 304

⁹⁴ DN 7,13' i drugdje. DN 2,28, DN 7,103', Aptagi 2,126

^{95a} DC 4,106,110. — Još i danas u Zupi dubrovačkoj kaže se »iskućicati« dolac ili polje kad se dubu rupe za sadnju dimja ili kaulina (cvjetače). Kad se zalijeva onda se kaže »zaliti kućice«.

⁹⁶ DC 11,99

⁹⁷ DC 12,38'

⁹⁸ DN 7,133' itd.

⁹⁹ Statut VIII, 35

SELLA. Sella = posebni dio imanja ili posjeda. Npr. Monasterium Puncellarum daje pod afit »vineam et terram cum sella«. Tu istu »totam sellam« zakupnik M. de Martinussio »quam teneo ad afflictum... locavi 1. 7. 1316... pro afflictu... quinqua vini XX de vinea« Ukoliko podzakupnik ne bi davao vino, gubi »totum vinum et omnes fructus de dicta sella«.¹⁰⁰ Ili npr. Drago, filius de Nicola de Drago oporučuje 1348. »la sella de Losiça çoe la terra et orti et omni cosa in fora... quista dicta sela... sia alla clesia de santo Tryphon«.¹⁰¹ 22. 12. 1280. prodaje se »vinea cum sella et omnibus suis pertinenciis«.¹⁰² U tim slučajevima označuje dio imanja ili posjeda, odnosno jedan njihov sastavni dio. Lokrumski samostan 20. 2. 1330. izdaje pod afit »vineam et sellam« za 26 groša.¹⁰³ Ovdje bi isto moglo označivati dio imanja.¹⁰⁴ »Terra cum sella, fructibus et omnibus suis pertinenciis« prodaje se 25. 5. 1280. za 12 perpera.¹⁰⁵ »... dedi sellam dicte ecclesie... ut habitent ibi... et teneantur laborare omni anno pro predicta sella«.¹⁰⁶ U ovom slučaju sella označuje gospodarsku zgradu i kuću za stanovanje, selište.

CURIA. Curia = gospodarska zgrada s dvorištem, sa prostorijama za alat, stajama, konobama, spremištima za sijeno, urod i sjeme. Radosta Mesina daruje 14. 10. 1314. »nonam partem de tota vinea mea posita in Grauosio inter domum et ortum et casenam et curiam, que sunt in dicta vinea«.¹⁰⁷ Maroe de Goce kupuje 20. 4. 1352. »possessionem vinee et terre et orti cum domo et curia« za 1500 perpera, a M. de Mence ima 27. 10. 1355. »possessionem tam vinee, quam terre, domus et curie«,¹⁰⁸ dok Miscus de Vitesen prodaje 3. 4. 1329. za 9 perpera »quoddam territorium comunis Ragusii cum una domo mea et tota curia cum omnibus suis pertinenciis«.¹⁰⁹

VILLA. Villa = zaselak, selište, gospodarsko imanje sa zgradama i obrađivačima, gospodarska zgrada. »Villa Cive de Gondula«, »villa Crome« (kao oznaka granice).¹¹⁰ Marin de Binçola oporučuje 1348. »tuta la mia terra et la vigna et la villa che sora lo monte de santa Barbara in Breno«,¹¹¹ »in Ombla... in vila de Zure de Caboga« dogodila se 1361. pljačka,¹¹² 7. 6. 1282. prodaje se »vineam et terram meam cum villa«,¹¹³ »Homines qui morantur in villis domini archiepiscopi«, zatim koji borave »in villis vel casalibus« odnosno »in villis aut casalibus monasterii lacrimonensis«.¹¹⁴ Ovdje se villa izjednačuje s »casale«.¹¹⁵

CASALE. Budući da se ne može dati jedna određena definicija, najprije ćemo iznijeti razne podatke, a zatim odrediti značenje.¹¹⁶

Dragana Qualinovich prodaje 26. 11. 1313. »vineam et terram et casale de Trapeto« za 40 perpera.¹¹⁷ I. Surgo založio je 20. 11. 1314. »totam vineam

¹⁰⁰ DN 2,81', 86

¹⁰¹ Test. 1348, 137

¹⁰² Crem. Spisi, 407

¹⁰³ DN 5,259'

¹⁰⁴ Jireček misli da je »sella« preinačena latinska »sessio«, a ova u stvari selo, koje je ispočetka bilo »pojedini dvor, kuća s okolnom zemljom za obrađivanje, prosto »selo«. Istorija Srba II, Beograd 1952, str. 156.

¹⁰⁵ Crem. Spisi, 254

¹⁰⁶ SCD VI, 148

¹⁰⁷ DN 2,28

¹⁰⁸ DN 7,13', 103'

¹⁰⁹ Ap. 2,126

¹¹⁰ VC 1,68', 178'

¹¹¹ Test. 1348,258

¹¹² Test. 1,1'

¹¹³ MR III, 121

¹¹⁴ Statut I, 20, 21

¹¹⁵ Roller, n. dj. 108, 109, 115 smatra da je villa = selo.

¹¹⁶ Prema Rolleru casale = koliba, n. dj. 110. Jireček, n. dj. 156 »poljski stan (villa, casale) u kome stanuju vlasnici i njihovi zakupci, a oko kog su vinograd i voćnjak«. U Statutu (index) casale, casalia = villae in agro.

¹¹⁷ DC 5,207' — M. de Dabro 25. 7. 1314. prodaje »totam vineam meam et totam possessionem meam et casale de Juncheto« — DN 2,22

et terram in Umbula et unum casale«. ¹¹⁸ Stana de Crossio daje 17. 3. 1316. »*pro perchivio . . . totam possessionem meam in Malfo de vineis et terris cum casale et omnibus suis pertinenciis*«. ¹¹⁹ Junius de Mence kupuje 8. 3. 1325. »*vineam et terram cum casali*«. ¹²⁰ N. de Ranena oporučuje 22. 5. 1334. »*vineam et casale meum et omnes terras cum omnibus suis juribus et pertinenciis positis in Breno in Celapech*«. ¹²¹ Casale se dakle javlja uz zemlju i vinograd, može se prodati, založiti, oporučiti, dati u prćiju i sl. Što je dakle casale?

Drase de Čauarneco pri diobi zemlje dobila je 8. 3. 1318. »*casale, quo (!) casale incipit a levantis cum omnibus suis pertinenciis et cum territorii que fuit (!) extra murum dicti casalis ex parte montis*«. ¹²² To je ograđeni prostor.

M. de Thedoysio prijavio je 16. 1. 1306. knezu da su neki htjeli »*per forciam*« uzeti »*bestias hominum sui casalis ad Molina*«. ¹²³ ili, 6. 12. 1284. »*ego et Pradeuich qui stat in casali Barbii de Crossio laborabamus in vinea . . .*«. ¹²⁴ U prostoru »casale« stanuju obrađivači zemlje.

A. Dalamano oporučuje 11. 7. 1363. »*una chasa cum uno chasale in la qual stauo*«. ¹²⁵ P. de Bucignolo oporučuje 12. 6. 1363. »*uoglio che se faça una glesia in lo mio chasal a nome di santo Piero*«. ¹²⁶ Godine 1296. prodaje se »*casale cum omnibus pertinenciis*« za 30 perpera, a graniči sa kućom i drugim »casale«. ¹²⁷ U ova tri slučajeve, osobito u drugom jasno je da casale označuje gradilište.

15. 10. 1296. »*intraverunt casalem in quo habitat et acceperunt ei bestias XXIII minutas et vaccas IIII et cistes IIII de frumento*«. ¹²⁸ U ovom slučaju »casale« jest gospodarska zgrada u kojoj se pored ljudi nalaze domaće životinje i stvari.

Posjed M. de Vilano graniči 1348. »*levante II casse in lo casale*«. ¹²⁹ U »casale« moglo je biti i više kuća.

Zaključujemo: casale je ograđeni prostor u kojem žive obrađivači zemlje, u stanovima. U casale može biti više stanova. Tu je mogao boraviti katkad i vlasnik. Vjerojatno su se unutar zidova »casale« nalazile gospodarske zgrade i obor, staje, spremište, zatim vrtić. U tom slučaju označuje selište. Još se i danas nalaze u okolici Dubrovnika takvi ograđeni prostori s navedenim pripadnostima. Zid je bio sagrađen oko »casale« vjerojatno zbog obrane od pljačke. »Casale« je još moglo označavati gradilište. Ovo su neka značenja. Sad ćemo upoznati i druga.

Na imanju je moglo biti nekoliko »casala«. ¹³⁰ Casale nije »curia«. Npr. »*Possessiones . . . in Breno, in Gredeç cum omnibus terris, orstis, curia et casale*«. ¹³¹ Neki put se »casale« razlikuje od »domus«. Npr. »*vineam et terram, ortum, domos et casale*«, ¹³² ali se u Statutu poistovećuje »*domus vel casale*«. ¹³³ To znači da casale označuje i kuću.

U latinskoj redakciji ugovora između srpskog kralja Milutina i Dubrovnika 1301. navodi se, ukoliko se nekom trgovcu učini šteta, platit će

¹¹⁸ DN 2,32'

¹²¹ Test. 3,51

¹²⁴ DC 2,41'

¹²⁷ DC 3,52

¹³⁰ Pitropi M. de Ribica prodaju 15. 6. 1364 »*possessionem vinearum, terrarum et casalium*« u Lozici za 550 perpera — DC 19,80

¹³¹ VC 1,107'

¹¹⁹ DN 2,70'

¹²² DN 2,139

¹²⁵ Test. 5,280

¹²⁸ DC 3,70

¹³² VC 1,103' i MR I, 145

¹²⁰ DN 5,197

¹²³ DC 4,50

¹²⁶ Test. 5,276

¹²⁹ Test. 1348,269

¹³³ Statut V, 14,15

je »*illud casale quod erit proximum... et si illud casale non solveret...*« U slavenskom prijevodu ugovora prevedeno je »da plati selo bližnie... ako selo ne plati«. ¹³⁴ Casale može dakle označavati i selo.

M. de Zimoti zajedno sa svojim »laboratoribus« izvještava 1. 2. 1285. da je došlo 8 ljudi u vinograd »ad capanam«, napali su, ranili i opljačkali njegove obrađivače zemlje. Ovi su počeli vikati i priskočili su im u pomoć »*illi de casali Raçate et de aliis casalibus*«. ¹³⁵ Prodoe Babich de Umbla obavezuje se 4. 3. 1341. dovesti »*in casali Mocossice*« 75 vreća gnoja, ¹³⁶ ili, 1285. piše »*in dicto casali Oraxeç*«. ¹³⁷ Prema Statutu ¹³⁸ štetu u polju, ukoliko se ne nađe krivac, nadoknađuju »*qui habitant in illo casali qui fuerit proximior illi terre vel vinee*«. U ovim slučajevima casale = zaselak, naselje.

U Statutu stoji »*in villis vel casalibus*«. ¹³⁹ Casale može dakle značiti: selo, zaselak, naselje. ¹⁴⁰

Usporedimo li definicije koje smo spomenuli na početku ovog priloga sa iznijetim podacima iz dubrovačkog arhiva možemo zabilježiti:

— da pojedini termini imaju mnogo šire i raznolikije značenje nego što su pojedini domaći autori iznosili, npr. definicije za: rusticus, villanus, homo (Roller);

— da su neke definicije domaćih autora u svojoj biti tačne, kao npr. casale (M. Kostrenčić, Ž. Muljačić) ili villanus (B. Grafenauer), ali da im se može dodati još nekoliko značenja;

— da se neke definicije, osobito autora koji obrađuju prilike na Zapadu ne mogu u potpunosti primijeniti i na dubrovački teritorij i prilike osobito što se tiče termina: villanus, rusticus (Du Cange, Pertile, Bartal);

— da neki termini u svojem značenju u Dubrovniku slični su kao i na Zapadu, npr. villa (Bruppacher); capanna, casale, rusticus, villa, villanus (Lexicon totius latinitatis, sub voce);

— da neki termini, npr. sella, curia, villa, casale u pojedinim slučajevima mogu imati slična značenja, ali isto tako da se međusobno nijansiraju i razlikuju;

— da »homo« jest u Dubrovniku posebna kategorija djelomično zavisnih ljudi različitog ekonomskog i društvenog položaja.

¹³⁴ SCD VIII 20—22

¹³⁵ DC 2,48

¹³⁶ DN 6,207

¹³⁷ SCD VI, 518

¹³⁸ Statut VIII, 23

¹³⁹ Statut I, 20, 21

¹⁴⁰ Obradivači zemlje stanovali su u kućama koje su veoma rijetko bile od kreča i kamena »domus de petra et calcina in Grauosio« — DC 15,69'. Uglavnom su bile od suhomede pokrivenne kupama »domus de maceria cum cuppis« u Šumetu — DC 15,75, ili jednostavno »domus de muro« — DN 1,68'. — Najčešće i redovito bile su od drva »domus de lignamine«, pokrivenne slamom (palea). Primjera ima bezbroj. »Domus lignaminis« koštala je 1316. oko 35 perpera, 1317 oko 22 perpera — DN 2,100,119'. Negdje se javlja i koliba »lignamen de odrinis et stroppa de erba« — DC 4,50'. »Lignamen de domo« — DC 11,101. — »Palea de copritura domus« — DC 11,163'. »Domus de lignamine de palea« — DC 4,111.

Résumé

LES CONTRIBUTIONS AUX MATÉRIAUX SERVANT AUX RECHERCHES DE LA LATINITÉ MOYEN-ÂGEUSE CROATE

L'auteur recherche, au moyen des données provenant des archives ragusaines, les significations des termes latins moyen-âgeux: villanus, rusticus, homo, domus, capanna, sella, curia, villa, casale. L'auteur se limite dans ses recherches à la période du commencement du 13e s. jusqu'à la moitié du 14e s., et quant à la superficie ce sont les environs immédiats de Dubrovnik (Raguse), ville en Croatie côtière (RFSY). L'auteur pense que les définitions suivantes des termes mentionnées peuvent être déterminées:

villanus: = habitant du dehors-de-la ville, c'est-à-dire du terrain agraire, paysan comme tel, agriculteur, métayer, fermier, main-d'oeuvre auprès d'un propriétaire foncier.

rusticus = habitant du dehors-de-la ville, du district, fermier, libre colon.

homo = désigne une catégorie d'hommes très variée de la société. Il travaille pour la plupart, à la base d'un contrat, chez un feudataire, un homme ecclésiastique ou chez un homme économiquement plus fort. Il peut exercer les diverses branches économiques, il a certains droits, par ex. il peut se marier, être poursuivi en justice, léguer, hériter, posséder, témoigner, porter garant de quelqu'un être soldat. Il peut collaborer dans l'administration du terrain feudataire en tant que knez (comes), mais seulement au commencement du 14e s., après non. En dépit de tout cela, il ne peut pas laisser son maître, sans permission, il doit avant tout exercer chez lui les travaux saisonniers. Pour la plupart, il n'est qu'une main-d'oeuvre «liée», que le maître paye ordinairement. Partiellement, en tant que personne il dépend de son maître, mais il jouit aussi de sa protection.

domus = maison d'habitation, association familiale rurale, une fosse pour y ensemer le melon, la pastèque, le chou-fleur, etc.

capanna = une cabane située dans le vignoble ou dans le champ, peut être utilisée pour l'habitation ou pour un séjour plus court.

sella = une partie de la propriété ou de la possession, une construction agraire, une maison d'habitation, une session de terre.

curia = un maison agraire, avec basse-cour et avec locaux pour les écuries, les caves, les dépôts pour le foin, la récolte et la semence.

villa = un hameau, un emplacement, une propriété agraire avec les adjacents, y compris les agriculteurs, une construction agraire. Le terme équivalent quelquefois à casale.

casale = c'est un espace clos qui peut être habité par les agriculteurs; un terrain à bâtir, une construction agraire où à côté d'hommes peuvent se trouver aussi les animaux domestiques et les outils; le terrain où il y a plusieurs maisons; la maison, le village, un hameau, une session de terre.